

”Rapport från sopornas planet. Kritiska essäer” av Stefan Jonsson.

Referat från samtal med kulturjournalisten Stefan Jonsson om gränslandet mellan politik och kultur i ABF-huset 22/3 2010. Samtalsledare Carl Tham.

Carl Tham föreslog att man skulle tala dels om essän som litterär form, dels om innehållet i bokens olika kapitel med texter som spänner från Nathalie Sarraute till sopsamlarna i Guernavaca i Mexiko.

Stefan Jonsson inledde med att säga att essän var ”hans form”, det var den genre som passade honom själv personligen bäst. Essän måste vara sann, den försöker alltid säga något som är sant – den har inte samma ambition som en roman där man kan ”hitta på” för att uppnå en högre sanning, utan måste utgå från eller avtäcka en kontrollerbar verklighet. Essän är en form i sanningens tjänst. I en ledare, för att ta en annan genre, ställer man olika principer mot varandra och diskuterar för och emot. I en essä, däremot, försöker man vara lojal mot företrädare för olika ståndpunkter och göra dem rättvisa i sin framställning, de må vara sverigedemokrater eller någonting annat. Det viktiga är att man skriver om något som berör en själv och som också kan beröra andra. Man måste också vara lojal mot den verklighet som beskrivs.

Som exempel tog han avsnittet om de mexikanska sopsamlarna där han utgår från den svenske fotografen Johan Sundgrens fotokonst, när denne skildrar dessa människor inte som representanter för sin grupp eller som exempel på fattigdom och usla levnadsvillkor utan som enskilda individer, var och en i sin egen rätt. Inspirerad av mexikansk fototradition har Johan Sundgren gjort en fotoessä i denna anda och Stefan Jonsson har skrivit en essätext utifrån bilderna. Ett porträtt av en sopsamlare med id-kort pryder också omslaget till hans bok.

Men en essä måste också ha ett kritiskt anslag, fortsatte han. Det vill säga, det finns en essägenre som utgår från det egna livet och som man kan fundera ihop därhemma vid köksbordet (eller kanske på sitt slott som Montaigne), men det finns också en genre där författaren inbjuder läsaren att slå följe med honom när han granskar företeelser både här hemma och utomlands – företeelser som helst borde åtgärdas. Han underströk också att essän eller essäboken är den enda möjligheten att i litterär form på allvar gripa sig an svåra samhällsproblem – journalistikens villkor har genom nedskärningar och teknisk utveckling, läs it, förändrats så starkt att man inte längre har möjlighet att fånga upp verklighetens många olika sidor och skildra världen på ett trovärdigt sätt i de traditionella medierna. Härtill krävs konstens uttrycksformer och nyansrikedom, menade han, och framhöll att konstnärer och engagerade författare numera är de som har förmåga att på ett engagerat sätt säga något nytt om världen.

I en av sina essäer skriver han om europeiska utopier där dammen spelar en viktig roll: dammen som uttryck för överlägsen ingenjörskonst men också som mur, som avspärrning mot icke önskvärda folks intrång på det egna territoriet - samtidigt som detta torrlades, utvidgades och kunde bebyggas. För en sådan vision pläderade i slutet av 1800-talet tysken Herman Sörgel som ville dämna upp Medelhavet för att på så vis skapa större lebensraum för européerna. Detta skulle ske gradvis och ta 100 år under vilken tidsrymd människornas skulle skolas in i det upplysta europeiska tänkandet. Samtidigt skulle Europas energiproblem lösas för all framtid. Detta Atlantropa kallar Stefan Jonsson för ”vildskottet på den historiska linjen från mellankrigstidens försök att ena kontinenten till dagens EU”. Under andra världskriget försökte Sörgel vinna både Hitler och Mussolini för sin sak, dock, som bekant, utan framgång.

En annan utopist var afroamerikanen W.E.B. DuBois, medborgarrättskämpe och författare, som vid sekelskiftet 1900 gjorde en lång resa genom Europa. Resultatet blev boken ”The Spirit of Europé” där DuBois framhåller de fem idéer som ligger till grund för den europeiska civilisationen, nämligen långsiktig organisation (Rom), statsmaktens auktoritet (Berlin), mellanmänsklig rättvisa (London), individens frihet (Paris) och systematisk kunskap (Wien). Av dessa nationella särdrag sätter DuBois ihop en strålande europeisk identitet, en europeisk ande som alla jordens

folk borde anamma, skriver Stefan Jonsson.

Efter andra världskriget stod, av lätt insedda skäl, inte den europeiska utopin särskilt högt i kurs, men i EU har en del av dessa tankar kommit till heders på nytt – utan att egentligen grundas på någon faktisk, gemensam verklighet. ”Europa är en ideologi. Europa är också en utopi”, skriver Stefan Jonsson. Men det finns en blind fläck i denna utopi och det är att den inte omfattar alla, att den i själva verket bygger på kolonialismen och de europeiska staternas underkuvande av icke-europeiska folk, menade Stefan Jonsson.

Under samtalet på ABF underströk han att ett sätt att upptäcka dubbelheten i de europeiska anspråken, dvs att på en gång stå för universella värden och samtidigt pretendera på europeisk överhet, var att studera gränserna. Var går gränserna mellan oss och ”de andra” och på vilket sätt upprätthålls de? Idag är svaret framför allt Medelhavet där 1000 människor varje år drunknar i sina försök att illegalt ta sig över till det utopiska Europa.

Han gick sedan vidare för att diskutera frågan om den liberala demokratin och dess rötter i våld. Detta var, sade han, något man lätt glömde bort när man idag fördömer utomparlamentariska metoder som används både härhemma och kanske framför allt i fattiga länder där man slåss för förändring och mänskliga rättigheter. Civil olydnad var också en förutsättning för utvecklingen i Sverige, också vår demokrati bygger på att ett antal människor i ett tidigare skede trotsade lagen genom strejker, demonstrationer osv. Går man utomlands finns det värre saker att peka på, t ex massakern på demonstrerande arbetare i Wien 1927. De tre revolutioner som Jonsson återopade var annars 1789, 1889 och 1989, konstnärligt skildrade i bild för att på så sätt ”representera samhället”. Idag står t ex feminister och en del sk ”terrorister” för ett sådant samhällsuppror som en gång präglade rösträttskampen. Om en revolution betraktas som laglig avgörs av om den lyckas och av vem som skriver historien, sade han.

I ett avsnitt med titeln ”Jonsson & Jonsson” diskuterar han om han är marxist eller inte och vid diskussionen på ABF menade han att som samhällsideologi är marxismen idag stendöd, dock inte som teoretiskt verktyg för att försöka förstå utvecklingen i en globaliserad värld. Den världsvida kapitalismen förutsades av Marx och det finns många drag i den aktuella utvecklingen av ökad ojämlikhet och djupare klyftor som går att analysera med Marx hjälp. Varvid en deltagare i publiken framhöll att staters existens måste grundas på rätt – vilket Stefan Jonsson höll med om samtidigt som han pläderade för en trovärdig global fördelningspolitik för att inte världen skulle slitas sönder.

I detta instämde Carl Tham som menade att världen inte skulle klara av en finanskris till och att åtskilliga tecken pekade på en ökande oro hos ledare på olika håll i världen och inom olika samhällssektorer – bara inte inom banksektorn där man efter en kortare paus nu tycks fortsätta precis som förut. En utveckling, menade han, som regeringarna inte längre rådde på.

Stefan Jonsson talade också kritiskt om medielandskapets oåterkalleliga förändring i den världsvida webbens tecken och hur denna utveckling hade, som han sade, förstört förutsättningarna för det offentligt-kritiska samtal som tidigare fördes i seriösa tidningar och etermedier. Detta har nu splittrats i en mängd olika offentligheter som ingendera förmår representera samhället som helhet. Den grundläggande demokratiska diskussionen, som förr sköttes av pressen, står idag utan forum, men här opponerade sig Sveriges förra Kina-ambassadör Börje Ljunggren och framhöll att internet betytt ett demokratiskt genombrott i Kina, som regimen i längden knappast kunde hålla tillbaka. Varpå Jonsson svarade att detta säkert stämde i ett land som Kina som aldrig haft de medier som som vi kunnat förlita oss på och vilka nu, både i Europa och USA, var stadda i en förfallsprocess. Ville man veta något om ett lands kulturarv eller identitetsutveckling fick man vända sig till museer, konst och litteratur, menade han.

Han fick frågan om hans världsbild har stått sig – och i samtalet mellan Jonsson och *Jonsson* ställer han sig själv den frågan – varpå han svarade att man måste gå till det djupast mänskliga och fråga sig vem som vinner på den ena eller andra samhällsförändringen. Som privilegierad i Sverige och världen är det ens plikt att föra de undertryckta och eftersatta människors talan, sade han.

Kerstin Vinterhed